

Proposta d'anàlisi semàntica d'un inventari onomàstic (el Morell, Tarragonès)

Anna Domingo Palau

anna.domingo@cllicenciats.cat

Resum: Reflexió sobre l'anàlisi semàntica dels inventaris onomàstics i proposta d'anar més enllà de l'anàlisi tradicional basada en els camps semàntics. El punt de partida és la distinció entre les unitats onomàstiques que contenen un nom comú fossilitzat semànticament i les que no el contenen. En el primer cas, es constata la desconexió que es va produint gradualment entre el nom i la cosa designada. En el segon, s'observen els mecanismes que actuen en la creació de noves unitats onomàstiques.

Paraules clau: onomàstica, semàntica, el Morell, llengua catalana

A proposal for a semantic analysis of an onomastic inventory (el Morell, Tarragonès)

Abstract: This paper contains reflections on the semantic analysis of onomastic inventories and a proposal to go beyond traditional analyses based on semantic fields. The starting point is the distinction between onomastic units that contain a semantically fossilized common noun and those that do not. The former illustrate the disconnection that gradually occurs between the noun and the designated object; the latter highlight the mechanisms that act to create new onomastic units.

Keywords: onomastics, semantics, el Morell, Catalan

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Objectiu del treball

Tradicionalment, l'anàlisi semàntica d'un inventari onomàstic ha consistit en la classificació dels noms per camps semàntics. Encara que aquesta tasca té tot el sentit en un marc de treball com és l'anàlisi filològica d'un inventari d'aquesta mena, també és veritat que s'ha de limitar a les unitats onomàstiques que "evoquen" algun significat conegut, encara que no sempre signifiquin allò que evoquen. El problema, però, és que un

cognom com *Montserrat*, que alhora és un topònim conegut per tothom i que qualsevol parlant pot relacionar fàcilment amb el seu significat, com a cognom, precisament, no pot significar ‘muntanya serrada’, perquè el seu referent és una persona, no una muntanya. En cap cas podem admetre que la persona (o alguna característica seva) que porta aquell nom es correspon amb el significat de l’antropònim que ha rebut per transmissió familiar; i, en cap cas, tampoc esperem haver de saludar una muntanya quan ens trobem per primera vegada amb algú que es diu *Montserrat*. En contrast amb això, com deia, sí que es pot aplicar de manera molt òbvia aquest significat al referent del topònim.

Aquesta paradoxa és a la base dels plantejaments que exposo en aquest article, a mode de proposta per a la reflexió, i que m’ha portat, en l’estudi realitzat sobre el terme del Morell (Domingo 2023), a fer un treball de classificació de les unitats onomàstiques amb un enfocament diferent en part del tradicional. El punt de partida ha estat valorar primerament si, en sentit estricte, els noms propis poden ser analitzats semànticament.

Un exemple tan gràfic com *Montserrat* ens situa en una posició més ben enfocada per centrar-nos en la reflexió que enceto amb un cognom com *Prats*, per exemple, que identifiquem de seguida amb un nom comú. Hem de reconèixer que dir que *Prats* és un antropònim semànticament transparent, en realitat és fer una afirmació poc exacta. Perquè l’antropònim *Prats* (com vèiem en *Montserrat*) no ens proporciona cap informació sobre les característiques de la persona que porta aquest cognom. No té la propietat de descriure la persona. Com a antropònim, doncs, *Prats* és un mot completament opac. I, per tant (cal insistir-hi, com a antropònim), no pot ser analitzat semànticament. Des del punt de vista del significat, doncs, l’antropònim *Prats* és tan opac com l’antropònim *Virgili*.

¿Quina és la diferència entre *Prats* i *Virgili*, doncs? La diferència és que en el nom *Prats* hi reconeixem *prats*, el plural d’un nom comú, i el nom comú *prat* sí que pot ser analitzat semànticament. Podem dir que el nom propi *Prats* “conté” la forma plural del nom comú *prat*, encara que aquest nom comú, “a dins” del nom propi *Prats*, és una cadena que no té valor semàntic. Em referiré a aquesta situació dient que la unitat onomàstica *conté un nom comú fossilitzat semànticament*.

En la meua anàlisi, doncs, faré una primera divisió entre unitats onomàstiques que contenen un nom comú fossilitzat semànticament (o que estan formades per un nom comú fossilitzat semànticament) i unitats onomàstiques que no en contenen cap. Cada un d'aquests dos blocs, al seu torn, serà dividit en grups, d'acord amb els criteris que exposo a l'apartat 2. Abans de continuar, però, faré una exposició breu sobre les propietats dels noms propis que penso que pot ajudar a fonamentar més clarament les divisions que estableixo en la meua anàlisi.

Sigui com sigui, m'interessa destacar que es tracta d'un primer assaig i no pretenc establir cap model definitiu; tan sols obrir una escletxa per veure si hi passa una mica de llum que animi futurs investigadors a fer-hi les seves aportacions (en cas que s'hi vegin possibilitats) i, d'aquesta manera, anar avançant en la recerca.

1.2. Propietats del nom propi¹

Els noms comuns tenen significat. Els noms propis no tenen significat (són directament referencials) i són el resultat d'una convenció, d'una institucionalització. Així, quan un nadó és inscrit al registre civil amb el nom *Joan* és perquè els pares ho han acordat així. A més, no hi ha cap vincle semàntic entre el nom *Joan* i el nadó que designa. Hi ha només un vincle referencial. Igualment, el nom propi *el Morell* designa una població, i és resultat d'una convenció (una convenció antiga i perduda en el temps, però vigent). No hi ha cap vincle semàntic entre el nom i la població. El nom *el Morell* no té significat: és estrictament referencial.

Malgrat el que diu el paràgraf anterior, en la major part dels casos els noms propis es formen a partir de noms comuns, i designen en un primer moment llocs o persones que poden ser descrites amb el nom comú que s'ha convertit en nom propi. Així, el nom propi *el Pinar* designa un lloc que és un pinar, és a dir, que respon al significat del nom comú *pinar*.

¹ Per redactar aquest apartat m'he servit, entre altres, d'Ullmann (1965), Lyons (1980), Gary-Prieur (1994), Cuenca (1996) i Martines i Cano (1998). Una breu però detallada panoràmica històrica del tractament teòric de l'onomàstica en la lingüística pot trobar-se a Moran (2009).

Normalment és impossible saber en quin moment una designació ordinària (l'ús del sintagma *el pinar*, que conté un nom comú i que designa un pinar) s'ha convertit en nom propi (*el Pinar*), sobretot si la realitat a la qual es refereix continua responent al significat del nom comú *pinar*. En aquests casos, el que fa que *el pinar* (nom comú) passi a *el Pinar* (nom propi) és la institucionalització de l'expressió: l'acord, tàcit o exprés, que en la designació d'aquella realitat —que és un pinar— predomina el valor de referencialitat per damunt del valor semàntic.

No és possible normalment saber en quin moment una designació ordinària s'ha convertit en nom propi, però sí que es pot demostrar, en alguns casos, que *ja s'hi ha convertit*. Per exemple, quan es perd la connexió semàntica entre el nom comú i la realitat que designa. Si el pinar s'ha cremat i en aquell lloc ja no hi ha pins i els parlants continuen designant el lloc amb l'expressió “el pinar” (un lloc, doncs, que ja no és un pinar), llavors podem assegurar que *el Pinar* s'ha convertit en nom propi. Fixem-nos que aleshores la realitat designada amb l'expressió *el Pinar* ja no respon a la semàntica del nom comú *pinar*.

Aquest no és l'únic supòsit que permet demostrar que el nom comú s'ha convertit en nom propi. Per exemple, si al terme municipal hi ha altres pinars, però el primer pinar —que era designat amb l'expressió “el pinar”— continua sent designat com a “el pinar”, i els altres són designats d'altres maneres —com ara “el pinar nou” o “el pinar de baix”—, llavors l'expressió *el Pinar* també es converteix en un nom propi perquè s'ha *institucionalitzat* que es farà servir aquesta expressió per referir-se al primer pinar que hi va haver, i no pas als altres, que, de fet, també són pinars.

Encara que no sigui el cas concret que recull l'inventari del Morell, també es pot donar el cas que l'expressió *el Pinar* sigui un nom propi que designa un lloc on no hi ha pins. Llavors podem dir que el nom comú *pinar* que ha donat lloc al nom propi s'ha *desfuncionalitzat* com a nom comú. Ha perdut el valor com a nom comú. Alhora, el nom propi *el Pinar* té “forma” (però no funció) de nom comú: té forma de nom comú perquè l'element *pinar*, si el desvinculéssim del nom propi *el Pinar*, continuaria sent un nom comú.

1.3. Els noms comuns fossilitzats semànticament

Com acabo de dir, el nom propi *el Pinar* té “forma” de nom comú, però no és un nom comú. En aquests casos diré, com he assenyalat, que el nom propi *el Pinar* conté, fossilitzat semànticament, el nom comú *pinar*. Parlaré de fossilització semàntica (i no simplement, de fossilització, que, d'altra banda, es fa servir en lingüística amb un valor una mica diferent) perquè el que s'ha perdut és el significat del nom comú (que s'ha desfuncionalitzat, com he dit abans). La forma continua viva, però el contingut no.

En un nom propi com *el Pinar* els parlants hi podem reconèixer la “forma” del nom comú *pinar*. Hi podem reconèixer, doncs, el nom comú que el nom propi “conté”. Hi podem reconèixer, doncs, el nom comú fossilitzat semànticament.

Quan en treballs d'onomàstica es fa anàlisi semàntica dels topònims i els antropònims, en realitat no es fa anàlisi semàntica dels topònims i antropònims, sinó dels noms comuns fossilitzats semànticament que els topònims i antropònims contenen. I això és així perquè no es poden analitzar semànticament els topònims i antropònims (perquè no tenen significat) i, en canvi, sí que es pot analitzar el significat dels noms comuns fossilitzats semànticament en els topònims i antropònims.

De fet, com he anat repetint, una de les característiques del nom propi és la manca de significat: la referencialitat estricta. Això no contradiu el fet que normalment, en el seu origen, tant els noms de lloc com els noms de persona eren descriptius i, per tant, estaven lligats a un significat conegut. Però el pas del temps, en molts casos, fa perdre aquesta connexió i per aquest motiu se'n desconeix el significat.

Malgrat el que acabo de dir, en realitat no totes les unitats onomàstiques contenen noms comuns fossilitzats semànticament. Quan s'ha produït un procés de fossilització també *formal* (i això passa normalment amb topònims i antropònims d'origen antic), llavors no hi ha cap nom comú —cap element que coincideixi formalment amb un nom comú— que pugui detectar-se i aïllar-se. És el que passa amb un nom com *Antoni*, que no conté, doncs, cap nom comú fossilitzat semànticament. En aquests casos més aviat caldria dir que el nom comú que va originar el nom propi ha quedat enrere (i llavors, en tot cas, es pot “recuperar” per mitjà de la recerca etimològica).

2. CRITERIS GENERALS DE L'ANÀLISI

2.1. Els dos grans blocs de l'anàlisi

El punt de partida pot semblar una contradicció *in terminis*, però l'anàlisi realitzada no ha consistit a classificar per camps semàntics uns noms propis dels quals no es coneix la connexió semàntica amb la realitat que designen (seria una missió impossible), sinó a mirar de plantejar una aproximació teòrica que prengui en consideració, en primer lloc, la naturalesa real dels noms propis.

Així, doncs, he establert dos grans grups d'unitats onomàstiques: les que contenen un nom comú fossilitzat semànticament (noms comuns classificables, aquests sí, per camps semàntics) i els que no contenen un nom comú fossilitzat semànticament.

No sempre és fàcil, de tota manera, determinar si un element lingüístic és un nom comú i, per tant, si el nom propi en conté un o no. El criteri metodològicament més simple i objectiu —tot i que en part convencional— que he considerat que es podia aplicar per establir aquesta distinció és el següent: són unitats onomàstiques que contenen un nom comú fossilitzat semànticament les que contenen un element que el *Diccionari català, valencià, balear* (DCVB) o la segona edició del *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (DIEC₂) recullen com a nom comú. Aquestes unitats onomàstiques pertanyen al primer bloc. La resta d'unitats onomàstiques, en canvi —que són, doncs, les que no contenen un nom comú fossilitzat semànticament—, pertanyen al segon bloc.

És important aclarir que el nom comú fossilitzat semànticament ha de ser un nom comú ordinari i viu. Ha de coincidir *formalment* amb un nom comú actual de la llengua catalana. He deixat fora del bloc, doncs, naturalment, tots els casos en els quals es pot rastrejar la resta d'un antic nom comú, català o llatí. En un antropònim com *Bellver*, per exemple, la recerca etimològica ens pot fer descobrir la presència de l'ètim *BELLUM VIDERE* ('bell veure'), i tant *BELLUM* com *VIDERE* són, efectivament, noms comuns llatins. Però **bellver* no és un nom comú actual de la llengua catalana. (Es podria dir, fins i tot, que *BELLUM* i *VIDERE* estan fossilitzats *formalment* en el mot *Bellver*, perquè en *Bellver* hi ha restes formals de

totes dues paraules, però, evidentment, no és aquest el fenomen al qual em refereixo quan parlo de fossilització semàntica.)

Al primer bloc, el bloc de les unitats onomàstiques que contenen un nom comú fossilitzat semànticament, s'hi han sumat noms com *Bolero* i *cal Bolo*, que no són al DCVB ni al DIEC2 com a noms comuns, però són vius en la llengua oral i se'n pot deduir fàcilment el sentit. Dit d'una altra manera: *bolero* i *bolo* són mots del català col·loquial espontani. I també s'hi han sumat noms que és evident que són manlevats del castellà (*lo Ninyo*, *la Pequenya*, *cal Carinyo*, *cal Gallego*, per exemple) o d'alguna altra llengua (*Missier*), perquè hi reconeixem *niño*, *pequeña*, *cariño*, *gallego* i *monsieur* com a noms comuns vius (encara que siguin d'un altre idioma), noms comuns més adaptats o no tant a la fonètica o morfologia del català.² Són noms manlevats d'altres llengües (principalment del castellà), però són absolutament transparents i s'assimilen a la condició d'unitat onomàstica que conté un nom comú fossilitzat.

2.2. Estructura del primer bloc (amb nom comú fossilitzat semànticament). Els tres grups del primer bloc

2.2.1. Introducció

Les unitats de cada un dels dos grans blocs es classifiquen en grups, que es defineixen segons criteris diversos d'acord amb la naturalesa dels noms que han d'incloure.

El primer bloc es divideix en tres grups:

- a) Unitats onomàstiques amb un grau de fossilització baix; és a dir, hi ha connexió semàntica amb la realitat present (o conservada en el record).
- b) Unitats onomàstiques amb un grau de fossilització mitjà; és a dir, no hi ha connexió semàntica amb la realitat present, però és fàcilment reconstruïble.

2 Cal fer notar que, amb l'objectiu de poder utilitzar aquests conceptes àgilment, encara que parli generalment de *nom comú*, també s'hi inclouen adjectius o altres categories gramaticals. La qüestió és que conservin el seu significat.

- c) Unitats onomàstiques amb un grau de fossilització alt; és a dir, no hi ha possibilitat de reconstruir una connexió semàntica amb la realitat present.

En aquest primer bloc s'estableix una gradació basada en el nivell de fossilització semàntica dels noms, la qual cosa es determina a partir de la intensitat del lligam semàntic existent entre el nom i la cosa referenciada. Aquest lligam pot ser baix, mitjà o alt, depenent de si el nom designa un referent existent o recordat, si es pot establir una hipòtesi raonable entre el nom i la cosa referenciada o si no hi ha possibilitat d'establir aquesta hipòtesi. Aquesta gradació mostra el camí que recorren els noms comuns fins que es converteixen en noms propis.

2.2.2. *Primer grup: unitats onomàstiques amb un grau de fossilització baix*

Com ja he dit, el criteri per incloure els noms en aquest bloc és que siguin unitats que continguin elements que apareguin com a noms comuns al DCVB o al DIEC2. A partir d'aquí, he establert tres graus de fossilització, que corresponen a tres grups.

En el primer grau de fossilització semàntica, que correspon al primer grup, la unitat onomàstica (topònim o antropònim) designa un lloc o una persona que es podria descriure mitjançant el nom comú o l'adjectiu que conté; que respon objectivament, doncs, al significat d'aquest nom comú. Així, el topònim *el Pinar* designa un lloc que respon al contingut del nom comú *pinar*. Dit d'una altra manera: el referent del topònim *Pinar* és un pinar. O bé el renom *la Bellesa de Roma* aplicat a una família els membres de la qual tenen la cara rodona i les galtes ben rosades, com aquest tipus de poma. En aquest cas, evidentment, no és que el referent (la família) sigui una poma, però la connexió semàntica continua viva, perquè el sintagma *Bellesa de Roma* té valor descriptiu metafòric real: s'aplica a unes persones que tenen la cara com aquest tipus de poma.

En algun cas pot ser que el referent hagi desaparegut, però se sap que el nom tenia aquest valor descriptiu. Així, tot i que avui ja no queda cap abeurador al Morell, el topònim *l'Abeurador* designava un abeurador i el record d'aquest abeurador perdura. De la mateixa manera, quan la persona que va motivar un renom ja no és viva, però hi ha record d'aquesta motivació, l'antropònim també pertany a aquest grup. És el cas de *la*

Cisqueta Xerraire, per exemple, que ja fa uns anys que va morir, però la connexió semàntica continua viva en el record: se sap a qui s'aplicava i per què.

Una primera constatació que es deriva d'aquesta perspectiva d'anàlisi, en relació amb els antropònims, és que en el grup corresponent a aquest primer grau de fossilització —que seria el de més baixa fossilització— només hi ha renoms: no hi apareixen cognoms, ja que els cognoms es van fixar en un temps prou reculat perquè hagin deixat de tenir aquest valor descriptiu de les persones que els porten.

2.2.3. Segon grup: unitats onomàstiques amb un grau de fossilització mitjà

En el segon grau de fossilització semàntica, que dona lloc al segon grup, la unitat onomàstica (topònim o antropònim) designa un lloc o una persona que no es podria descriure mitjançant el nom comú o l'adjectiu que conté, que ja no respon al significat d'aquest nom comú. Malgrat això, resulta assequible fer una hipòtesi raonable sobre l'origen de la motivació semàntica de la unitat onomàstica, és a dir, sobre la raó per la qual la unitat onomàstica conté el nom comú o l'adjectiu. Dit d'una altra manera: sobre la connexió entre el significat del nom comú o adjectiu i el lloc o la persona que designa el topònim o l'antropònim.

Així, és una hipòtesi raonable pensar que el topònim *lo Garroferal* designava un tros de terra on hi havia garrofers, encara que avui no hi hagi cap finca plantada de garrofers al terme. Naturalment, també pertany a aquest grup una unitat onomàstica de la qual hi ha documentació que informa sobre aquesta connexió, com seria el cas del topònim *lo carrer d'Amunt*, posem per cas. No és agosarat suposar que designava un carrer que era al lloc més alt del poble, o que hi conduïa (o que feia pujada, simplement), encara que es tracti d'una denominació del segle XVIII. No hi ha vincle semàntic entre el nom i la cosa designada, però es pot endevinar què va motivar, en altre temps, aquella designació, encara que se n'hagi perdut el record.

Els noms d'oficis (*Carnisser, Ferrer, Teixidor*) o que designen característiques de les persones (*Dolç, Fort, Gras*) són molt presents entre els cognoms d'aquest segon grup. Es tracta de cognoms que coincideixen amb un nom comú o un adjectiu. De la mateixa manera, pertanyen a

aquest grup els renoms que ja no designen la persona que els va motivar perquè no n'hi ha record, tot i que en molts casos s'ha transmès i s'aplica als seus descendents, havent-se convertit així en noms de casa. *Caguerri, cal Finet, lo Xato*, serien alguns exemples. I, de la mateixa manera que he fet notar en els topònims, també pertanyen a aquest grup els renoms pretèrits, com ara *Barrejat, Calçó o lo Saboner*, que s'han extret de la documentació i dels quals cap informant conserva el record.

2.2.4. Tercer grup: unitats onomàstiques amb un grau de fossilització alt

El tercer i últim grau de fossilització semàntica —que determina les unitats que van al tercer grup— és el que marca més distància amb el nom comú: la unitat onomàstica (topònim o antropònim) designa un lloc o una persona que no es podria descriure mitjançant el nom comú o l'adjectiu que conté, que ja no respon al significat d'aquest nom comú (com passava en el segon grau). I, a més (i a diferència del que passava en el segon grau), no resulta gens fàcil fer una hipòtesi raonable sobre l'origen de la motivació semàntica de la unitat onomàstica; és a dir, sobre la raó per la qual la unitat onomàstica conté el nom comú o l'adjectiu.

Així, no he trobat cap explicació que justifiqui semànticament els topònims *lo forn de la Botifarra* i *lo tomb de la Dent*, o la partida de *la Glòria*, per molt que sigui conegut el significat de *botifarra, dent o glòria*. Quant als antropònims, cognoms com *Batalla, Font* o *Pinyol*, o renoms com *ca la Concòrdia, la Petxina* o *Xalano* il·lustren clarament aquest nivell de desconexió entre el nom i la cosa referenciada. No podem saber per què es va recórrer, en el seu moment, al nom comú *batalla* per formar *Batalla* i designar una persona. Només podríem fer, en tot cas, especulacions.

Val la pena fer notar aquí que hi ha noms d'aquest tercer grup que (amb la mateixa forma o amb petites variants) s'han registrat com a topònims a l'apartat que recull les unitats onomàstiques amb un grau mitjà de fossilització, sense que es tracti d'una incoherència. I és que hi ha una explicació: hi ha una hipòtesi raonable sobre la connexió semàntica entre determinats noms de lloc i els seus possibles referents, que també són llocs (*la Pallissa o les Parellades*), però aquesta hipòtesi s'esvaeix quan aquests mateixos noms designen persones, justament perquè no són llocs

(*Pallissa* o *Parellada*). Aquest trànsit de nom de lloc a cognom no és gens estrany, però normalment no podem saber, per a cada cas concret, quina és la motivació semàntica que el va causar.

2.2.5. Consideració final

Qualsevol intent de sistematització en la descripció de la realitat presenta dificultats a l'hora d'establir fronteres clares perquè la realitat sempre és molt més rica que l'esquema, però una de les aplicacions de la lingüística és la descripció de les especificitats que presenten les llengües des de molts punts de vista. S'ha d'intentar fer-ho, doncs, amb l'assumpció prèvia que no s'arribarà a quadrar de manera total l'instrument descriptiu amb la gran varietat que pretén descriure. I, en aquest intent, basat en la classificació explicada, s'han de comentar els casos que presenten particularitats, ja siguin ortogràfiques o d'altra mena. També mostraré les dificultats d'establir límits clars; i, per tant, en algun cas, la possibilitat de classificar els noms en més d'un apartat.

2.3. Estructura del primer bloc (amb nom comú fossilitzat semànticament). Els camps semàntics³

Un cop descrits els tres graus de fossilització semàntica que han servit de criteri per classificar les unitats onomàstiques que contenen un nom comú, és el moment d'explicar com s'agrupen per camps semàntics, ja que aquesta operació no és possible de dur a terme amb els noms que queden inclosos al segon bloc (els que no contenen un nom comú fossilitzat). Cal tornar a dir que la classificació semàntica de les unitats onomàstiques està determinada pel significat del nom fossilitzat que aquestes unitats contenen; i que, per tant, no és pròpiament una classificació del significat dels topònims i antropònims, sinó dels noms "amb què estan fets" els topònims i antropònims.

Així, doncs, dins d'aquest primer bloc, ara des d'un punt de vista diferent, la classificació de les unitats onomàstiques de l'inventari del terme del Morell es distribueix de la manera següent:

³ Moreu-Rey (1974 i 1981), i Veà (2015) han estat fonts per a la reflexió sobre la distribució per camps semàntics.

1. Les que designen dedicacions professionals, com ara *la mina de Mosset* o *l'Estanquer*.
2. Les que designen oficis o elements que representen o caracteritzen un ofici, com ara *lo carrer de la Carnisseria* o *Jaumet de l'Oli*.
3. Les que descriuen característiques materials o físiques, de caràcter, o atributs d'altra mena, com ara *lo carrer Nou, ca Fatxada* o *No-està-mai-content*.
4. Les que són gentilicis, com ara *lo mas de Calero* o *ca la Tortosina*.
5. Les que estan relacionades amb el regne animal, com ara *la plaça del Peix* o *cal Be*.
6. Les que estan relacionades amb el regne vegetal, com ara *los Olivars* o *l'Anton de la Trumfa*.
7. Les que estan relacionades amb el regne mineral, com ara *la Grava* o *Carbó*.
8. Les que estan relacionades amb els colors, com ara *lo mas del Blau* o *cal Negret*.
9. Les que designen espais o elements no urbans, com ara *los Quatre Camins* o *Pujol*.
10. Les que designen espais o elements urbans, com ara *les Escoles* o *Pep de la Plaça*.
11. Altres, on s'agrupen els noms que no han encaixat en la classificació prèvia i que no tenen elements comuns que permetin generar una categoria específica per aplegar-los.

2.4. Estructura del segon bloc (unitats sense nom comú fossilitzat)

2.4.1. Introducció

En les unitats del segon bloc, el de les que no contenen un nom comú fossilitzat semànticament, s'ha perdut el nom comú. La divisió en grups de les unitats d'aquest bloc es basa en la classificació segons el tipus de nom de què es tracta. Així, a partir de l'observació de les opcions possibles d'agrupar-los en conjunts més o menys homogenis, n'ha resultat el següent:

- a) En primer lloc, unitats onomàstiques arcaiques: procedeixen d'antropònims que es van formar en el seu moment amb base

llatina,⁴ el significat de les quals avui ja no és evident per a la majoria de parlants.

- b) En segon lloc, unitats onomàstiques procedents de topònims.
- c) En tercer lloc, unitats onomàstiques procedents d'antropònims.
- d) En quart lloc, unitats onomàstiques d'origen històric.
- e) En cinquè lloc, unitats onomàstiques opaques.

Els noms aplegats en l'inventari han determinat aquesta estructura, que podria ser diferent en funció del corpus de noms disponible. En aquest cas, ha agafat sentit aquesta classificació perquè els noms recollits eren uns i no uns altres, i s'han anat generant aquestes agrupacions a partir de les afinitats que portaven cada nom a ser classificat en un conjunt o en un altre. En aquest moment, es fa difícil d'imaginar una altra estructura i queda per a estudis futurs observar si altres inventaris fan aflorar distribucions diferents en funció del procés de formació dels noms o del seu origen genètic.

La mirada requereix una perspectiva diferent quan els noms que es pretenen ordenar han perdut el contacte amb les paraules comunes de la llengua que poden establir cert contacte amb el seu significat, la qual cosa no vol dir que no se'n pugui conèixer l'origen: el tipus d'anàlisi ha de ser diferent. Però, com s'ha vist, és a partir dels noms recollits a l'inventari que es pot decidir la manera d'agrupar-los.

Tal com he anat dient des de l'inici d'aquest treball, l'aspiració no és establir un model definitiu. Sovint les fronteres entre les agrupacions de noms són febles i, depenent del punt de vista, es pot defensar la inclusió d'una unitat onomàstica en un apartat o en un altre. De fet, aquesta proposta és el fruit de la reflexió sorgida dels dubtes, ja que la pretensió inicial era fer una classificació per camps semàntics. La constatació que aquest intent deixava fora una part important d'unitats onomàstiques, i la dificultat per establir un criteri útil per classificar-les totes, va ser l'impuls per anar avançant en l'anàlisi dels diferents aspectes que buscaven encaixar tots els noms en una estructura determinada. Però necessàriament ha de ser una estructura una mica flexible. Per tant, es tracta de recordar de nou

4 Aquest grup s'ha de distingir dels noms que ja van arribar al català com a noms propis, que correspondrien a una anàlisi d'una altra naturalesa. Per exemple, *Dalmau* o *Virgili*.

que l'única pretensió d'aquesta proposta és iniciar una possible reflexió en una direcció que no ha estat aplicada en el camp de l'onomàstica, amb plena consciència que altres arguments poden capgirar els raonaments tinguts en compte aquí.

2.4.2. Primer grup: formes arcaiques

Pertanyen a aquest grup els cognoms que procedeixen d'antropònims que es van formar a l'edat mitjana generalment amb bases llatines (nom sol o en combinació amb adjectiu, o fins i tot amb verb), que no existeixen en el català actual. Per aquest motiu el significat de l'expressió que els va originar avui ja no és evident per a la majoria de parlants, perquè es van crear en una etapa de formació de la llengua prou reculada perquè ara puguem considerar aquests antropònims com a arcaics. *Bellver* o *Messeguer* venen de *BELLUM VIDERE* ('bell veure') i *MESSICÁRIUS* ('guardià de les messes o collita'), respectivament, i en serien alguns exemples. Una particularitat d'aquest apartat és que (amb una sola excepció: *lo Pou de les Grasses*) és l'únic que conté només cognoms. En la resta d'apartats (en ambdós blocs), s'hi consignen topònims i antropònims (tant cognoms com renoms).

Moltes d'aquestes unitats (però no totes) es van formar a partir d'expressions llatines que designaven llocs —com *BELLUM VIDERE*—, i van convertir-se primerament en topònims (abans de donar lloc al naixement d'un cognom). En aquests casos, el cognom no s'ha inclòs al grup d'antropònims arcaics, perquè, en rigor, prové del topònim (que sí que és la unitat que prové d'una forma arcaica o del llatí). Per aquest motiu, l'he classificat com a pertanyent al grup *d'antropònims procedents de topònims*.

A més, també formen part d'aquest grup els noms formats ja en català però igualment en època reculada, a partir de noms comuns que ara són arcaics, com ara *Tarrida* (del català antic *tarida*, tipus d'embarcació antiga), o *Cosiner* (de *cosiner*, forma arcaica de *cuiner*).

Establir els límits que determinen les unitats que pertanyen a aquest grup ha estat un dels punts que han requerit més reflexió, perquè la frontera entre aquests noms i d'altres que també venen del llatí no és òbvia en una primera anàlisi. El criteri que he adoptat, amb la intenció de donar la màxima coherència a aquest assaig de classificació, s'ha basat en un tret distintiu, que és la coincidència o no coincidència entre l'origen

etimològic i l'origen genètic dels noms. Així, en *Benet* (de *BENEDICTUS*), *Llucià* (de *LUCIANUS*) o *Martí* (de *MARTINUS*) coincideixen ambdós orígens perquè es tracta de noms que ja eren antropònims en llatí. Són antropònims que van passar ja formats del llatí al català, i que en català, en tot cas, han anat modificant-se d'acord amb les lleis evolutives de la gramàtica històrica. Si ens demanem quin és l'origen del nom català *Benet*, per exemple, no podem esperar una resposta com la que donaríem per als cognoms *Claramunt*, *Torrella* o *Vic*, dels quals diríem que estan formats a partir de *CLARO MONTE*, *TURRICELLA* o *VICUS* (origen genètic): la forma llatina és un nom comú (o un conjunt de noms, o bé de nom i adjectiu, etc.) abans de convertir-se en nom propi. La resposta és que *Benet* és una evolució de *BENEDICTUS*, un nom llatí. En sentit estricte, doncs, no hi ha un origen "català" de *Benet*, perquè va "arribar" format del llatí. És per això que no tenim un origen *genètic* del nom al si de la llengua catalana. I que, si preguntem pel seu origen, només podem respondre en relació amb l'origen etimològic. Només podem dir que deriva de *BENEDICTUS*. Origen genètic i origen etimològic, doncs, s'identifiquen.

2.4.3. Segon grup: provinents de topònims

D'una banda, hi ha els topònims que procedeixen (em refereixo sempre a la part específica) d'altres topònims, que poden ser del mateix terme o fer referència a termes veïns: *lo riuet d'Alcover*, *lo camí de la Rula* (*la Rula* és el nom d'una partida de terra del terme) o *l'avinguda de Catalunya*. De l'altra, els antropònims que procedeixen de topònims, que també poden ser propers o llunyans: *l'Anton de la Sínia* (un mas a tocar del poble), *Cardona* i *Cisquet de Siurana* són alguns exemples.

Cal assenyalar que també s'inclouen en aquest grup les partides que tenen noms coincidents amb altres topònims formats per un genèric i un específic: *les Basses del Comú* (partida), format a partir de *les basses del Comú* (basses) (del segon grup del primer bloc). El motiu és que s'ha generat un topònim nou que designa un espai diferent, per la qual cosa, malgrat la coincidència formal (l'única diferència gràfica és una majúscula), es tracta de dues unitats onomàstiques diferents, que a més pertanyen a categories diferents. En els casos que segueixen aquest patró, he incorporat només un exemple: *la bassa del Molí* i *lo camí del Molí* (que han generat *la Bassa del Molí* i *lo Camí del Molí*, respectivament), posem

per cas. Considero que és suficient aportar un sol exemple per il·lustrar aquesta qüestió, encara que hi pugui haver més unitats onomàstiques que continguin el mateix segment.

2.4.4. Tercer grup: provinents d'antropònims

Paral·lel al grup anterior, hi ha el conjunt dels topònims formats a partir d'un antropònim (també ara em refereixo sempre a la part específica), com ara *lo mas de Baldric*, *lo forn de la Rita* o *lo carrer d'en Rosselló*. I els antropònims que han pres com a punt de partida un altre antropònim: *ca Panadella* (en aquest cas, nom de casa format damunt d'un renom), *les Tòfoles* i *Peret del Rei*, posem per cas.

2.4.5. Quart grup: d'origen històric

Pertanyen a aquest grup els noms singulars que tenen la seva motivació en espais (*la Granja*, *los Hospitals*) o fets històrics (*plaça del Mil·lenari*, *plaça de la Constitució*). S'hi inclouen també els noms de lloc (o de persona) que incorporen noms de sants, que no deixen de formar part de la tradició en l'entorn cultural en què s'ha desenvolupat aquesta recerca.

Aquest grup no té com a base un criteri estrictament lingüístic, com tota la resta. He considerat, però, que hauria tingut menys sentit no agrupar-los sota aquest epígraf. Així, el topònim *la Granja* no conté el nom comú fossilitzat semànticament *granja*, sinó que el que conté és el nom d'un tipus d'explotació agrària lligada, en aquest cas, amb Santes Creus i amb el Codony. Igualment, no he analitzat *los Hospitals* com a unitat que conté el nom comú *hospital* en plural, sinó la connexió amb l'orde dels Hospitalers. L'element que determina aquest enfocament és que hi ha dades històriques disponibles que indiquen que aquestes designacions no es van generar directament dels noms comuns que sembla que es trobarien en el seu origen, sinó, precisament, de les realitats històriques a les quals m'he referit. Per aquest motiu, encara que es tracti d'un criteri singular (i pugui semblar que es trenca en certa manera l'equilibri que he mirat de trobar en l'agrupació dels noms), he optat per incloure aquests topònims en el bloc de les unitats onomàstiques que no porten incorporat un nom comú fossilitzat semànticament, perquè m'ha semblat que queda prou justificat.

2.4.6. Cinquè grup: opacs

Pertanyen a aquest grup els noms que no s'han pogut relacionar amb cap dels criteris que han definit la classificació d'aquest segon bloc.

Vull puntualitzar que no em refereixo a unitats onomàstiques que són opaques als ulls dels parlants corrents, sinó a unitats per a les quals no s'ha pogut determinar quina és la unitat prèvia que "contenen". És a dir, unitats que no contenen un nom comú fossilitzat semànticament, però que tampoc contenen un element que s'hagi pogut identificar amb un topònim, un antropònim, una expressió fixada en el període del català antic o una expressió relacionada amb un fet històric.

3. CRITERIS ESPECÍFICS DE L'ANÀLISI

3.1 Valor primari i valor secundari de les unitats onomàstiques

En l'intent de fer l'anàlisi més operativa, més ordenada, més clara i més coherent, he observat que es podia considerar que les unitats onomàstiques tenen un valor primari i un valor secundari.

Aquesta distinció explica, entre altres coses, com veurem tot seguit, per què un mateix nom pot ser alhora en els dos blocs (el de les unitats que contenen nom comú fossilitzat i el de les que no), quan aparentment això no hauria de ser possible. Explica, doncs, per què hi ha aparents incoherències que són, però, com dic, només aparents. També ajuda a relacionar, jerarquitzar i explicar conjunts d'unitats onomàstiques que tenen un origen remot comú (i que, sobretot, contenen un mateix nom comú fossilitzat semànticament), com seria el cas, per exemple, del cognom *Torrents*, que dona lloc a *ca Torrents* i al *mas de Torrents*, entre d'altres topònims.

La distinció entre unitats onomàstiques amb valor primari i unitats onomàstiques amb valor secundari es basa en el punt de vista des del qual es considera la unitat onomàstica. Quan el nom comú que subjau a un nom propi ha intervingut per primera vegada en el procés de formació d'un nom propi, el nom propi —la unitat onomàstica— té valor primari. Si considerem, així, el cognom *Torrents* ja al·ludit, i establim que s'ha generat a partir del plural del nom comú *torrent*, llavors el cognom *Torrents*

és una unitat onomàstica amb valor primari. En aquest punt del procés de generació d'unitats onomàstiques, podem dir que el cognom *Torrents* conté el nom comú *torrent* fossilitzat semànticament.

Com he dit, del nom comú *torrent* (flexionat en plural) es va formar el nom propi (el cognom) *Torrents*. (Aquest és un fet que es pot afirmar encara que no hi hagi record del moment en què el significat de *torrent* es va fossilitzar per convertir-se en nom propi.) El cognom *Torrents*, posteriorment, ha generat el topònim *lo mas de Torrents*. Hi ha, doncs, dues unitats onomàstiques amb l'element *Torrents* (el cognom i el topònim). El topònim *lo mas de Torrents* és una unitat onomàstica amb valor secundari.

El criteri que he seguit, doncs, és el de classificar el cognom des del punt de vista semàntic, a partir del significat del nom comú fossilitzat que conté (valor primari): al bloc primer, per tant. I, en canvi, classificar el topònim com a unitat onomàstica procedent d'antropònim; per tant, en el bloc segon (en el grup dels noms que no contenen un nom comú fossilitzat, concretament a topònims procedents d'antropònims). I això perquè, en la generació del topònim *mas de Torrents*, ja no hi ha intervingut el nom comú *torrent*, sinó el cognom *Torrents* (operació que genera una unitat onomàstica de valor secundari). Igualment, *ca Torrents* és un nom de casa format pel mateix procediment: conté el cognom *Torrents* (és, doncs, de valor secundari) sense vincle directe amb el significat del nom comú *torrent*. En aquest cas, també s'inclou al bloc segon, concretament a l'apartat d'antropònims procedents d'antropònims.

Per poder-ho sistematitzar bé, he comprovat que la primera unitat onomàstica, la de valor primari —el cognom—, fos a l'inventari, ja que podria haver-hi casos similars (en què el cognom contingués un nom comú fossilitzat) en què això no fos així, i llavors seria poc rigorós donar per fet que el topònim prové del cognom. Si a l'inventari hi hagués un *lo mas del Colomer*, com que al Morell no hi ha el cognom ni el renom *Colomer*, aquest topònim s'inclouria al grup dels que contenen un nom comú fossilitzat. I això perquè el significat de *colomer* (nom comú) és perfectament transparent (i aplicable a un mas com a tret descriptiu). Encara que *Colomer* és un cognom corrent a Catalunya, no es podria donar per fet que *lo mas del Colomer* deu el seu nom a algú que es deia (o li deien) *Colomer*, perquè també el podria deure al fet que hi hagués un

colomer al mas. (Si tinguéssim *lo mas de Colomer* i no el cognom *Colomer* el classificariem com a pertanyent al bloc primer, doncs.) Seria una unitat onomàstica de valor primari.

L'excepció a aquest cas és el fet que el topònim contingui l'article personal *en/n'*, la qual cosa indica sense lloc a equívocs la presència d'un nom de persona en la història de la formació de la unitat onomàstica, encara que no estigui documentat com a tal al Morell: la partida anomenada *lo mas de n'Enveja* en seria un exemple, ja que no s'ha pogut documentar el cognom *Enveja*. Per tant, encara que el cognom *Enveja* no estigui documentat com a tal, el nom de la partida, en aquest cas, s'inclou al segon bloc, a l'apartat de topònims procedents d'antropònims, com qualsevol altre topònim que ha pres com a base un cognom present a l'inventari.

3.2. Base semàntica i base onomàstica. Derivacions

Parlaré de *derivació* per mirar de determinar el criteri pel qual es pot establir que una unitat onomàstica prové d'una altra (que, per exemple, *lo pou de Vinyes* ve de *Vinyes*). La *derivació* també es pot enfocar des del punt de vista oposat: que una unitat onomàstica en genera una altra (que *Vinyes* genera *lo pou de Vinyes*). El plantejament és força clar: qualsevol procés de derivació ha de partir d'un element per generar-ne un altre; és a dir, cal partir d'una base lèxica prèvia per obtenir una unitat més complexa que continuarà aquesta base.

Proposo una nomenclatura força elemental amb l'objectiu de descriure fàcilment el procés que vull mostrar. D'una banda, el terme *base semàntica* designa el primer element (monolèxic) a partir del qual es podran formar unitats onomàstiques complexes (amb més d'un element lèxic) quan aquest primer element és un nom comú. Quan aquest primer element ja és un nom propi, llavors rep el nom de *base onomàstica*. Així, el cognom *Mestre* (un nom propi que conté un nom comú fossilitzat, amb un significat ben conegut: *mestre*) té com a base semàntica el nom comú *mestre*. Al seu torn, *Mestre* és la base onomàstica (anomenada així perquè ja s'ha convertit en un nom propi) d'altres topònims i antropònims.

D'altra banda, he establert diferents fases en la derivació, que he anomenat *primera derivada onomàstica*, *segona derivada onomàstica* i *tercera*

derivada onomàstica. La primera derivada és la que genera una unitat onomàstica formada per un genèric més un específic: *lo mas de Mestre*. Així, tenim que la base onomàstica *Mestre* ha generat la primera derivada onomàstica *lo mas de Mestre*. En la segona, el que és un genèric més un específic (*lo mas de Mestre*) es transforma en una unitat onomàstica nova que dona nom a una partida de terra (ja no designa un mas, sinó un lloc diferent): *Mas de Mestre*. En aquest cas, no hi ha addició d'unitats lèxiques noves, però sí que hi ha una conversió semàntica en la mesura que s'opera un canvi en un nom que designa un lloc (un mas) de manera que en passa a designar un altre (una partida). Aquesta conversió sí que queda registrada en el fet que el que era un genèric i un específic en la primera derivada s'ha convertit en un específic format per dos elements en la segona. I, en la tercera derivada, els elements que formen la unitat generada en la segona actuen de manera solidària (aquesta part específica de dos elements) i s'hi incorpora un genèric nou: *lo camí del Mas de Mestre*. Es pot veure més gràficament en el quadre que segueix (taula 1), on es recullen altres exemples per poder comparar diferents evolucions a partir de diferents punts de partida.

Taula 1. Primera, segona i tercera derivades onomàstiques

base semàntica (nom comú)	base onomàstica (nom propi)	1a derivada onomàstica (genèric +específic)	2a derivada onomàstica (2 elements a l'específic)	3a derivada onomàstica (recursivitat) ⁵
molí	∅	la bassa del Molí	la Bassa del Molí	lo rec de la Bassa del Molí
∅	∅	les basses del Comú	les Basses del Comú	∅
∅	Puigdelfí	lo camí de Puigdelfí	lo Camí de Puigdelfí	∅
∅	Vilallonga	lo camí de Vilalonga	lo Camí de Vilallonga	∅

5 Tot i que el terme és usat en gramàtica generativa per referir-se a les regles que la gramàtica pot aplicar teòricament un nombre infinit de vegades (i no es podria utilitzar, per tant, en aquest sentit per al fenomen descrit aquí), és útil per mostrar la idea de recurrència en la manera com es generen aquestes unitats onomàstiques.

base semàntica (nom comú)	base onomàstica (nom propi)	1a derivada onomàstica (genèric +específic)	2a derivada onomàstica (2 elements a l'específic)	3a derivada onomàstica (recursivitat) ⁵
∅	Bertrana	∅	∅	lo rec de la Font de la Bertrana
castell	Castell	l'era del Castell	∅	la plaça de l'Era del Castell
mestre	Mestre	lo mas de Mestre	Mas de Mestre	lo camí del Mas de Mestre

El que és rellevant a l'hora de descriure aquesta distribució és que es doni, per dir-ho d'una manera planera, un "procés de derivació". Aquest "procés de derivació" ha de ser present obligatòriament per poder aplicar de manera coherent el criteri de classificació proposat. La puntualització ve al cas per preveure una possible confusió, que consistiria a considerar que qualsevol unitat onomàstica formada per més d'una unitat lèxica seria una primera, segona o tercera derivada, quan el que dona sentit a la descripció d'aquest procés és l'existència d'una base que va generant una família d'unitats onomàstiques.⁶ Així, per exemple, *lo Cap de Botella* o *lo Ninot amb Molles* no deriven de les bases *Botella* i *Molles* respectivament, perquè no estan recollides a l'inventari. Per tant, no es poden considerar derivades. Fins i tot un cas com *la Maria del Cotxe de Morts*, que té la mateixa estructura que *lo camí del Mas de Mestre*, no té cap unitat onomàstica prèvia d'on hagi derivat, mentre que *lo camí del Mas de Mestre* és un topònim derivat del nom d'una partida (*Mas de Mestre*), derivat del nom d'un mas (*lo mas de Mestre*), derivat d'un cognom (*Mestre*).

Recapitulant, hem anat veient com un nom en pot generar d'altres que constitueixen unitats onomàstiques d'una categoria diferent i, quan és així, es recullen a l'apartat que els correspon: del cognom *Boter* ha sorgit un nom de casa, *cal Boter*, el qual ha estat classificat a l'apartat d'antropònims procedents d'antropònims; de la mateixa manera, sovint hi ha antropònims que generen topònims: *la placeta de Bertran*, *lo carrer de Mossèn Manyer*, *lo forn de la Rita* o *la bòvila del Xulí*; i a l'inrevés: topònims

6 El concepte de família d'unitats onomàstiques es pot relacionar amb el de "constel·lacions de topònims al voltant d'un nucli generador", utilitzat per Moreu-Rey (1995, 46).

que generen antropònims, com ara *Cardona*, *Penedès* o *Rossell*. Però dedicaré més endavant un apartat específic d'aquesta anàlisi a aquesta última qüestió a causa de la seva particularitat.

3.3. Elaboració de les llistes dels diferents apartats

En el marc d'una anàlisi semàntica, les llistes que s'elaboren per mostrar el sentit de la classificació feta han de ser representatives del contingut de l'inventari, però sense pretensió d'exhaustivitat, perquè la claredat i la simplicitat n'afavoriran la comprensió. Així, quan un nom n'ha generat d'altres amb el mateix específic, l'opció que he seguit ha estat recollir només la base onomàstica i una primera derivada onomàstica. Per exemple, partint del topònim *la Rula* (base onomàstica), he inclòs a les llistes (juntament amb *la Rula* mateix) la unitat *lo camí de la Rula* (primera derivada onomàstica), en lloc del nom de la partida *Camí de la Rula*, generat a partir de l'anterior (que seria, doncs, una segona derivada onomàstica).

Aquest criteri, lògicament, s'ha de seguir sempre que no calgui aportar una derivada més complexa per il·lustrar una categoria diferent dins de la classificació. I aquest seria el cas de *lo rec de la Font de la Bertrana*. Encara que, aparentment, es podria tractar d'un cas de recursivitat perquè és un topònim format a partir d'un genèric i un específic amb dos elements — és a dir, aparentment *lo rec de la Font de la Bertrana* derivaria de *la font de la Bertrana* —, no seria el cas perquè precisament no s'ha documentat *la font de la Bertrana*, com es veu en la cinquena fila de la taula 1, que reproduïxo tot seguit (taula 2). És l'única manera de recollir aquest nom (*Bertrana*), que ni tan sols té entrada pròpia a l'inventari però que sí que s'ha documentat com una de les variants del cognom *Bertran*. Per tant, he recollit a les llistes *lo rec de la Font de la Bertrana*, encara que estructuralment seria un tercera derivada onomàstica.

Taula 2. Tercera derivada onomàstica sense constància de primera ni segona derivades

base semàntica (nom comú)	base onomàstica (nom propi)	1a derivada onomàstica (genèric+específic)	2a derivada onomàstica (2 elements a l'específic)	3a derivada onomàstica (recursivitat)
∅	Bertrana	∅	∅	lo rec de la Font de la Bertrana

Altres exemples habituals són les unitats onomàstiques formades sobre antropònims que ja són una primera derivada onomàstica: a partir de *ca la Xana* o *ca Rafegues*, s'inclou a les llistes *Tomàs de la Xana* i *lo Xato de Rafegues* (a l'apartat d'antropònims procedents d'antropònims) perquè l'inventari no recull *la Xana* ni *Rafegues*, sinó que els noms de partida són *ca la Xana* i *ca Rafegues*, com es veu a la taula 3.⁷

Taula 3. Primera i segona derivades onomàstiques

base semàntica (nom comú)	base onomàstica (nom propi)	1a derivada onomàstica (genèric+específic)	2a derivada onomàstica (2 elements a l'específic)	3a derivada onomàstica (recursivitat)
∅	∅	ca la Xana	Tomàs de la Xana	
	∅	ca Rafegues	lo Xato de Rafegues	

El motiu és que hi ha casos, especialment quan es tracta de noms molt prolífics, com ara *Mestre* (*Anton* i *Josep del Mas de Mestre*, *Mas de Mestre*, *lo camí del Mas de Mestre*, *el pinar del Mas de Mestre*, *Mestre*, *ca Mestre*, *lo carrer de Mestre*, *lo mas de Mestre*, *lo torrent de Mestre* i *Quim del Mas de Mestre*), on la part específica de la unitat onomàstica (que és el que es pren en consideració en l'anàlisi semàntica), pot estar formada per més d'un element. En el cas esmentat, el nom objecte d'anàlisi és *Mestre*; però, en bona part de les unitats onomàstiques que s'han generat, hi ha el segment *Mas de Mestre* (*Anton* i *Josep del Mas de Mestre*, *Mas de Mestre*, *lo camí del Mas de Mestre*, *lo pinar del Mas de Mestre* i *Quim del Mas de Mestre*). Aquest segment conté *Mas*, que en la primera derivada encara actua com

⁷ En la mateixa línia, he evitat repetir el mateix nom amb diferent gènere: *Manyaró/Manyarona*, *Xamano/Xamana*, etc.

a nom comú (en tant que genèric) i que s'ha incorporat a l'específic per convenció en la segona derivada (per això s'escriu amb majúscula), la qual cosa queda evidenciada en l'existència de *lo mas de Mestre*. Com que el focus de l'anàlisi està posat en *Mestre*, més enllà de recollir una unitat onomàstica que serveixi de mostra per il·lustrar cada una de les diferents categories de la classificació proposada, és innecessari sumar-n'hi més perquè això no afegeix matisos nous que aportin informació d'interès (el que té rellevància per a l'anàlisi semàntica és el nom de què parteixen, no les diverses formes que es poden anar generant a partir de la base d'aquest nom). Aquesta capacitat d'anar produint noves unitats onomàstiques sobre la mateixa base que no són més que variacions sobre el mateix tema és el que he anomenat *recursivitat*. I, com deia, només cal recollir a les llistes aquesta tercera derivada quan no hi ha disponibles derivades prèvies. El fet d'aportar més exemples dels que són necessaris per il·lustrar cada una de les categories més aviat podria restar claredat a l'explicació; i els exemples, justament, tenen la funció d'aclarir allò que es vol mostrar. És per això, doncs, que he considerat que la millor opció és, en principi, recollir la base onomàstica, o la primera derivada si no està disponible la base onomàstica.

Com ja s'ha anat fent evident, és interessant fer notar que als apartats del segon bloc que apleguen unitats onomàstiques procedents de topònims i d'antropònims n'hi ha amb tota mena de base onomàstica: amb nom comú fossilitzat semànticament, formes arcaïques, d'origen històric, opaques.

3.4. El cas especial de les unitats onomàstiques procedents de topònims i altres noms propis

Hi ha uns quants topònims majors que s'han documentat com a antropònims. Lògicament, *Cardona*, *Penedès* o *Rossell* no són topònims documentats al Morell. Malgrat que no formen part de l'inventari com a topònims, s'inclouen els antropònims homònims documentats al Morell en l'apartat d'antropònims procedents de topònims, encara que el criteri general és consignar-hi unitats onomàstiques formades a partir de topònims inclosos a l'inventari (*l'Anton de la Sínia* o *l'Anton del Mas de Mestre*, posem per cas). El motiu és que he assumit que aquests

cognoms provenen d'aquests topònims perquè no hi ha una altra hipòtesi disponible. Fins i tot quan hi ha coincidència amb un nom comú (*Arboç*), és més versemblant interpretar que l'antropònim té l'origen en el topònim que en el nom comú. La causa d'aquesta afirmació és que, encara que hi hagués una connexió semàntica molt òbvia amb la realitat designada (com seria en aquest cas que l'arbust fos abundant en una finca el propietari de la qual es digués *Arboç*), l'antropònim que es generaria en primera instància seria un renom: només pot ser casualitat que una persona porti un cognom (quan ja s'ha consolidat com a cognom) que coincideixi amb algun tret o circumstància que li sigui pròpia. El vincle entre noms propis (en aquest exemple, entre antropònims i topònims) s'imposa damunt de la relació entre l'antropònim, en aquest cas, i el nom comú (o base semàntica) d'on procedeix.

Aquest plantejament, doncs, no entra en contradicció amb el fet evident que, des del punt de vista de la seva formació, els renoms són previs als cognoms; i que hi ha renoms que es formen, per exemple, a partir de noms relacionats amb la vegetació (per seguir amb l'exemple *Arboç*). Però, quan no hi ha cap indicatiu a l'inventari que justifiqui, a partir d'un determinat renom o d'un nom de lloc (una partida o una finca, per exemple), la relació entre el cognom i algun element propi del municipi, la vinculació amb el topònim major agafa força, justament perquè no hi ha disponible una altra hipòtesi i és més coherent trobar un lligam amb el que ja és un nom propi consolidat.

Aquest criteri s'aplica d'una manera anàloga als topònims majors que han generat algun topònim local: *lo riuuet d'Alcover*, *lo camí de Reus* o *lo torrent de la Pobla* serien alguns exemples. Com en els casos esmentats més amunt, el fet de no disposar dels topònims *Alcover*, *Reus* o *la Pobla* registrats a l'inventari com a tals no ha d'impedir que es pugui considerar que siguin l'origen dels que n'han "derivat" i que han esdevingut unitats onomàstiques pròpies del Morell. I exactament el mateix és aplicable als antropònims procedents de topònims del tipus *Pere de la Selva* o *Peret de Cabra*.

De manera semblant a la preferència que he donat als topònims com a base quan es produïa una coincidència formal amb un nom comú que també podia interpretar-se com a base, he adoptat el mateix criteri en relació amb els antropònims provinents del català antic o d'altres llengües

(no deixa de ser, de nou, la preeminència del nom propi per damunt del nom comú). És a dir, davant del conflicte de considerar si una unitat onomàstica havia de ser classificada al bloc primer (el de les que contenen un nom comú fossilitzat) o al bloc segon (el de les que no el contenen), he optat per incloure-la al bloc segon, perquè he donat més valor al fet que un nom ja hagués esdevingut topònim o hagués arribat al català actual a través de la passarel·la de la tradició (provinent del català antic o d'altres llengües). *Ca Bernat*, posem per cas, que és un renom generat a partir d'un nom de persona d'origen germànic. Encara que existeixi el nom comú *bernat*, el fet que s'hagi format a partir d'un nom propi arribat com a tal al català és el motiu pel qual he considerat que forma part del bloc segon.

3.5. Altres criteris i comentaris de detall

El cognom *Segur* i el que seria el seu derivat femení *Segura* podrien ser classificats al bloc primer, perquè contenen un adjectiu fossilitzat perfectament reconeixible per tothom. Però el fet que ambdues unitats onomàstiques s'hagin documentat com a antropònims fa que tingui sentit incloure-les en l'apartat d'antropònims procedents de topònims. I, en aquest cas, a diferència de casos com *Manyer/Manyera* o *Xalano/Xalana*, que només es consignen amb la forma masculina per la manca d'interès dels derivats morfològics en l'anàlisi semàntica, sí que es fa recomanable incloure ambdues formes en l'apartat corresponent, ja que no es tracta d'una derivació, sinó de dues unitats independents amb procedències diferents.

Encara que és poc significatiu en nombre (de fet, es tracta de casos aïllats), també cal que indiqui que hi ha alguna unitat onomàstica que es troba als dos blocs d'anàlisi, el que conté noms comuns fossilitzats i el que no. *Peret de l'Hort* i *Pere de la Selva* en serien exemples. D'una banda es classifiquen al primer apartat del bloc primer perquè es tracta de renoms la motivació dels quals és coneguda i present en la memòria dels informants: eren el Peret que vivia a l'Hort i el Pere que era de la Selva. Però, alhora, com que s'ha documentat el topònim *l'Hort*, en base al qual s'ha format *Peret de l'Hort*, i *la Selva* és un topònim que ha generat diferents unitats onomàstiques al Morell, també es classifiquen a l'apartat d'antropònims procedents de topònims del bloc segon.

Com a curiositat, es pot destacar que alguns noms fan un itinerari en què passen d'una categoria a una altra i acaben tornant a la inicial, com seria el cas de *Vallgornera*. El punt de partida d'aquest cognom és un topònim, que no es troba al terme del Morell, on arriba ja com a cognom. I els marquesos de Vallgornera acaben donant nom a una casa: *casa Vallgornera*; és a dir, que de topònim passa a antropònim i d'antropònim torna a passar a topònim.

Sobre la relació entre topònims i antropònims, cal fer un comentari final en el sentit que algunes denominacions que descriuen espais esdevenen antropònims, la qual cosa es constata fàcilment en el grup de cognoms amb formes arcaiques: *Capdevila*, *Savall*, *Verderes* en són una mostra. En aquest sentit, s'observa un contínuum topònim-antropònim que augmenta la dificultat d'aplicar criteris sense fissures. De fet, he inclòs casos com *Bellver*, *Montseny* o *Queralt* a l'apartat d'antropònims procedents de topònims per la idea que són percebuts en general com a topònims, però amb absoluta consciència que no hi ha criteri més feble que la percepció i que podrien incloure's en l'apartat de formes arcaiques.

Passant a un altre ordre de coses, els noms de fonts no s'han plantejat com un objectiu d'aquest estudi perquè els que recull l'inventari onomàstic del Morell no presenten singularitats especials (són els tradicionals a Catalunya, bàsicament extrets del santoral), i per aquesta raó no he considerat que tinguessin un especial interès. Tan sols tenen certa presència quan formen part d'un renom, tant si els acompanya un segon element especificador del tipus que sigui (com a *Feliu del Forn*, *Pepeta de Buió* o *la Teresina de la Molinera*, per exemple), com si acompanyen un primer element i fan així el paper d'especificador (com a *l'Anton de la Quima*, *lo Cisco de la Maria Rosa* o *Joan de la Palmira*). I també quan constitueixen per ells mateixos un renom o nom de casa (com a *ca Gepilla*, *ca les Lluïses* o *ca Xavier*).

Per acabar, algunes consideracions sobre la classificació per camps semàntics i l'ordenació dels noms. Com a qüestió més general, cal dir que només he tingut en compte les bases onomàstiques (no les derivades), és a dir, la forma d'on pot partir tota una família d'unitats onomàstiques. Ja ha estat justificada aquesta decisió, però en aquest apartat de l'anàlisi, justament, és on tindria menys interès anar repetint diferents unitats onomàstiques que "contenen", en definitiva, el mateix

significat (perquè contenen, de manera indirecta, el mateix nom comú fossilitzat semànticament).

Una altra qüestió que s'ha de fer notar és que hi ha noms que formen part de més d'un camp semàntic. Vegem-ne algun exemple: *Amadeu de les Cabres* o *cal Be*. Es tracta de noms relacionats amb oficis (sense ser oficis pròpiament, hi tenen relació), però també són noms relacionats amb el regne animal. Per tant, s'han de consignar en dos apartats diferents: el de dedicacions professionals i el de noms relacionats amb el regne animal.

Una mica més complicats són els noms formats per dos elements el primer dels quals no actua com a genèric. Aquests casos s'han classificat en dos llocs diferents. Per exemple, a *lo Cortonet dels Oliviers* li correspon el camp semàntic dels espais o elements no urbans per raó de la paraula *Cortonet*, i el camp semàntic del regne vegetal per raó de l'element *Oliviers*. Al topònim *lo Forn Teuler* li correspon el camp semàntic dels espais o elements rurals per raó de *Forn* i el camp dels relacionats amb oficis per *Teuler*.

En relació amb la distinció entre espais o elements urbans i no urbans, també cal preveure la possibilitat que un mateix nom pugui trobar-se en ambdós entorns. Per exemple, *Font*, que al Morell es pot referir a la font per antonomàsia (la de la plaça de la Font, urbana, per tant) o bé a la que hi havia al marge nord de la llera del riu Glorieta, anomenada així també, sense cap especificador. Un cas com aquest s'ha d'incloure als dos grups. I, quan hi ha indicis clars en aquest sentit que es tracta d'una font que es troba fora del poble (com en *lo rec de la Font de la Bertrana*), es classifica a l'apartat de no urbans.

En relació amb l'ordenació, el més recomanable és fer servir l'ordre alfabètic habitual en els inventaris onomàstics. Sí que convé fer esment de les unitats formades per més d'un element, ja que cada un dels elements pot ser objecte de classificació. Sembla que la millor opció és ordenar-los alfabèticament per la forma amb què estan entrats a l'inventari. Així, per exemple, *lo Bou del Carinyo*, que aniria a l'apartat dels noms relacionats amb el regne animal i al de característiques del caràcter, se situaria en ambdós casos a la lletra *b* de *Bou*. Tot i que hi hauria la possibilitat de situar-lo a la *b* a l'apartat dels noms relacionats amb el regne animal i a la *c* al de característiques del caràcter, optaria per rebutjar aquesta possibilitat perquè podria dificultar-ne la localització i perquè l'epígraf sota el qual

es troba el nom ja fa prou explícit per quin dels dos elements hi ha estat inclòs.

4. CONCLUSIONS

Considero interessant exposar les conclusions d'aquesta anàlisi des de dos punts de vista: el que fa referència a la proposta desenvolupada en aquest article, des d'un punt de vista intern; i el que té a veure amb la seva aplicació.

Pel que fa a aquesta perspectiva interna, sobre el contingut de la reflexió feta, destacaria que l'anàlisi semàntica de les unitats onomàstiques duta a terme és, d'alguna manera (encara que pot semblar paradoxal), l'anàlisi de les raons per les quals els topònims i antropònims, de fet, no tenen valor semàntic —i l'anàlisi dels processos per mitjà dels quals l'han anat perdent. S'observa, així, que es tracta, d'una banda, d'un procés de denominació per descripció i per desconexió progressiva de la realitat descrita. De l'altra, en primer lloc, de la fixació o pervivència de formes arcaïques formades en el període del català antic; en segon lloc, de la incorporació de formes que tenen contacte amb algun fet o concepte històric, i, en tercer lloc, d'unitats que s'han generat a través d'un procés nou a partir d'altres topònims o antropònims. En cap d'aquests tres darrers supòsits hi ha, pròpiament, significat.

El primer nivell de divisió, que distingeix les unitats onomàstiques que contenen un nom comú fossilitzat semànticament de les que no el contenen, és el pal de paller de la classificació proposada, i l'establiment d'una gradació en el grau de fossilització semàntica és la clau de volta del primer bloc d'unitats. Pel que fa al segon bloc, el de les unitats que no contenen un nom comú fossilitzat semànticament, l'observació dels mecanismes que les han generades és el que defineix els quatre apartats que el formen. I és útil per donar compte dels recursos que utilitza la llengua per formar noms propis a partir d'altres noms propis, més enllà de la descripció (que és el que es troba a la base del mecanisme que actua al primer bloc). O, com a mínim, els que han actuat en el cas del Morell, que podrien ser similars als d'altres llocs, perquè probablement responen a uns mecanismes generals de la llengua i no a cap particularitat d'aquest terme.

Passant a les conclusions que tenen a veure amb la seva aplicació, he de dir que la reflexió desenvolupada al voltant d'aquesta anàlisi semàntica m'ha fet assumir la convicció que l'onomàstica, per damunt de tot, té valor lingüístic, i per això es mereix la màxima atenció possible des d'aquest punt de vista. Per tant, la primera conclusió que n'extrec és que, malgrat que l'anàlisi semàntica presenta més dificultats que l'estudi fonètic, morfològic, lèxic i sintàctic (perquè no disposa d'uns instruments d'anàlisi tan ben definits i estructurats, que només s'han d'aplicar), és convenient mirar d'abordar-la encara que resulti més complexa.

La segona conclusió és que continua tenint sentit estructurar per camps semàntics aquelles unitats onomàstiques analitzables des d'aquest punt de vista, tal com era el propòsit inicial en l'inventari del Morell. La proposta és que, a més, es prenguin en consideració les unitats onomàstiques que no són susceptibles de ser classificades pel seu significat, ja que el fet de limitar l'anàlisi a aquestes llistes per camps semàntics deixa tota una sèrie de noms fora de la classificació.

La tercera conclusió és que cal aprofundir en la reflexió al voltant del que s'ha considerat tradicionalment un nom transparent, ja que aquest article mostra com és de qüestionable donar aquesta consideració a unitats onomàstiques que no es corresponen amb la realitat que descriuen, per molt que el significat d'un nom sigui conegut. En són una mostra clara els cognoms que porten moltes persones amb dedicacions professionals diverses i que tenen el seu origen en noms d'oficis que ni tan sols existeixen avui dia; o bé els que es refereixen a elements de la natura (siguin animals, vegetals o minerals). De la mateixa manera, és difícil defensar que un topònim que designa una persona sigui transparent, quan es tracta d'un nom de lloc aplicat a un ésser humà: no hi ha cap correspondència entre el nom i allò que designa.

La quarta conclusió és que, encara que es tracti d'un assaig de classificació, és un fet que la hipòtesi que he acabat elaborant m'ha resultat útil per resoldre una qüestió que no tenia resolta, perquè he pogut donar compte de tots els noms a partir d'una proposta de classificació que va més enllà de la clàssica dels camps semàntics. Per aquest motiu, considero que pot ser útil com a material de treball, que caldria anar millorant.

Com he anat dient, la proposta elaborada és un assaig, no un punt d'arribada. L'únic que pretén és obrir una mica el focus a algunes

consideracions noves per veure quin recorregut tenen. I, si en tenen, prendre-les en consideració amb la finalitat de fer passes endavant en l'estudi semàntic dels noms propis. El que sembla clar és que l'anàlisi semàntica, en onomàstica, encara requereix una exploració profunda, a la qual potser contribueix modestament aquest article.

5. Bibliografia

- Cuenca, M. J. 1996. *Sintaxi fonamental*. Barcelona: Empúries.
- Domingo Palau, A. 2023. "Onomàstica del Morell. Estudi i inventari". Tesi doctoral. Universitat Rovira i Virgili.
- Gary-Prieur, M.-N. 1994. *Grammaire du nom propre*. París: Presses Universitaires de France.
- Lyons, J. 1980. *Semántica*. Barcelona: Teide.
- Martines, J., i A. Cano. 1998. Cap a una teoria lingüística de la toponímia des de l'òptica de la teoria lingüística. Dins *Estudios de lingüística cognitiva*, ed. J. L. Cifuentes, 1, 247-264. Alacant: Departament de Filologia Espanyola, Lingüística General i Teoria de la Literatura de la Universitat d'Alacant.
- Moran, J. 2009. *Característiques del nom propi. Estudi d'interpretació lingüística*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- Moreu-Rey, E. 1974. *Toponímia urbana i onomàstica vària*. Palma: Editorial Moll.
- 1981. *Renoms, motius, malnoms i noms de casa*. Barcelona: Editorial Millà.
- 1995. Tipologia toponímica, dins *Materials de toponímia*, ed. V. M. Rosselló & E. Casanova, 45-52. València: Denes Comercial, Universitat de València i Generalitat Valenciana.
- Ullmann, S. 1965. *Semántica. Introducción a la ciencia del significado*. Madrid: Aguilar.
- Veà Vila, S. 2015. *L'onomàstica de Vinebre*. Tesi doctoral. Universitat Rovira i Virgili.

